TOMASZ GAJOWNICZEK

Nea Dīmokratia – historia i przyszłość greckiej prawicy

Prawica po wojnie domowej

W marcu 1950 roku przeprowadzono pierwsze po greckiej wojnie domowej wolne wybory. Wygrała je rojalistyczna Partia Ludowa (*Λαϊκό Κόμμα; Laiko Komma*[1] – LK) Kōnstantinosa Tsaldarisa. Rząd został jednak utworzony z trzech partii centrowych, które zdobyły ponad połowę miejsc w 250-osobowym parlamencie[2].

Historia powojennej prawicy w Grecji w zasadzie zaczyna się 6 sierpnia 1951 roku, kiedy pod przywództwem charyzmatycznego dowódcy marszałka Alexandrosa Papagosa[3] została utworzona partia Zgromadzenie Greckie (*Ελληνικός Συναγερμός*; *Ellīnikos Synagermos* – ES)[4]. Partia Papagosa była skierowana do rojalistyczno-konserwatywnej części społeczeństwa i była wzorowana na *Rassemblement du Peuple Français* (RPF) Charlesa de Gaulle'a. W szeregach ES – oprócz tych konserwatystów, którzy nie zgadzali się z przywódcami Partii Ludowej – znajdowali się zwolennicy wenizelizmu[5]. Był to znak, że Zgromadzenie Greckie dążyło do za-

---

[1] W niniejszym artykule zastosowano transliterację alfabetu greckiego na łaciński zgodnie z normą PN-ISO 843:1999.

[2] Partia Liberałów (*Κόμμα Φιλελευθέρων; Komma Fileleutherōn*) – 56 mandatów, Narodowa Postępowa Unia Centrum (*Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου; Ethnikī Proodeutikī Enōsī Kentrou*) – 45 i Demokratyczno-Socjalistyczna Partia Grecji (*Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος; Dīmokratiko Sosialistiko Komma Ellados*) – 35.

[3] A. Papagos w końcowym stadium wojny domowej był głównodowodzącym wojsk rządowych. Jednak po sporze z królem Pawłem I Greckim, wystąpił z armii. – R. Clogg, *Historia Grecji nowożytnej*, Warszawa 2006, s. 174.

[4] T. S. Pappas, *The Transformation of the Greek Party System Since 1951*, „West European Politics" 2003, Vol. 26, No. 2, s. 92.

[5] Wenizelizm (od nazwiska E. Venizeliosa) – ruch polityczny, istniejący w Grecji od początku XX w. do połowy lat 1970, zawierający 4 elementy ideologii: republikanizm, budowa Wielkiej Grecji (m.in. przyłączenie Konstantynopola i Cypru), sojusz z Zachodem (tzn. Wielką Brytanią, Francją i USA), protekcjonizm w polityce gospodarczej.

kończenia waśni pomiędzy wenizelistami a antywenizelistami, która podzieliła dwa największe antykomunistyczne ruchy w Grecji – konserwatystów i liberałów – na ponad 20 lat. W wyborach 9 września 1951 roku ES uzyskało 114 miejsc w 258-osobowym parlamencie.

Partia Papagosa powstała zatem obok Partii Ludowej i miała być jej nowym obliczem[6]. Nastąpił tym samym podział prawicy na dwie części – „wąską prawicę" z Partią Ludową i „szeroką prawicę" ze Zgromadzeniem Greckim. Wybory pokazały, że społeczeństwo ma przekonania konserwatywne, ale nie przywiązuje się do partii i głosuje na osobowości, a taką był bez wątpienia marszałek A. Papagos z ES[7].

Ponieważ żadne z ugrupowań nie miało wystarczającej większości, a Papagos odmówił udziału w rządzie jedności narodowej, dwie partie centrowe – Partia Liberałów i Narodowa Postępowa Unia Centrum utworzyły rząd mniejszościowy z premierem Nikolaosem Plastirasem. Sytuacja ta zaniepokoiła ambasadora Stanów Zjednoczonych, który publicznie zagroził zmniejszeniem pomocy (w poprzednich 5 latach 5 mld dol.), jeżeli nie zostanie zmieniona ordynacja wyborcza z proporcjonalnej na większościową[8]. Amerykanie mieli jeden cel – nie chcieli dopuścić do władzy Zjednoczonej Lewicy Demokratycznej (*Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά; Eniaia Dīmokratikī Aristera* – EDA), która była *de facto* zdelegalizowaną partią komunistyczną, a kolejne rządy centrystów mogły to umożliwić. Pomimo protestów przeciwko jawnej ingerencji w wewnętrzne sprawy kraju, ordynację zmieniono i już w listopadzie 1952 roku odbyły się kolejne wybory. Ich zwycięzcą zostało prawicowe Zgromadzenie Greckie, które przy poparciu 49,22% wyborców uzyskało 247 z 300 mandatów[9]. Rozpoczęły się rządy prawicy, które trwały do 1963 roku. Jak zauważa John Loulis, stworzenie i zwycięstwo Zgromadzenia Greckiego wskazywało na zdolność greckich konserwatystów do przekształcenia własnego wizerunku w celu zaspokojenia zmieniających się potrzeb. A zatem, o ile w 1945 roku główną przyczyną konserwatywnego odrodzenia był czynnik zewnętrzny (zagrożenie komunistyczne), to w 1951 toku był to czysto wewnętrzny czynnik – odmłodzenie ruchu konserwatywnego[10].

---

[6] Partia Ludowa w wyborach 1951 r. zdobyła tylko 2 mandaty, a po raz ostatni uczestniczyła w elekcji 1958 r. Przez te lata stanowiła „przystawkę" do ES.

[7] J. C. Loulis, *New Democracy: The New Face of Conservatism*, [w:] *Greece at the Polls: The National Elections of 1974 and 1977*, H. R. Penniman (ed.), Washington 1981, s. 54.

[8] R. Clogg, op. cit., s. 174.

[9] *Greek legislative election, 1952*, [online] http://en.wikipedia.org [26.06.2008].

[10] J. C. Loulis, op. cit.

W 1952 roku Grecja i Turcja zostały przyjęte do NATO, a już w 1955 roku doszło do konfliktu grecko-tureckiego o Cypr. Amerykanie uważali, że należy skończyć z epoką kolonializmu i zaproponowali Cypryjczykom wolność. Grecy (stanowiący ponad 80% jej mieszkańców) nie chcieli się z tym pogodzić i nawoływali do przyłączenia Cypru do Grecji. Turcy we wrześniu dokonali pogromu Greków w Stambule, co spowodowało ich masowe wyjazdy do Macierzy. Wkrótce potem Turcy zażądali podziału wyspy. W tym czasie (4 października) zmarł premier Alexandros Papagos. Król Paweł „po konsultacjach" z ambasadorem amerykańskim Johnem Peurifoy-'em, mianował nowego premiera – Kōnstantinosa Karamanlīsa[11]. Był on dotychczas ministrem robót publicznych, a wcześniej (w 1947) – ministrem zatrudnienia. Członkiem parlamentu został w 1936 roku, w wieku 28 lat. Jak się później okazało – praktycznie do końca swoich dni (a żył 90 lat) był związany z polityką[12].

Karamanlīs, chcąc potwierdzić swoje przywództwo na prawicy, założył 4 stycznia 1956 roku nową partię – Radykalną Unię Narodową (*Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις; Ethnikī Rizospastikī Enōsis* – ERE). Powstała ona z przekształcenia Zgromadzenia Greckiego (ES) i wchłonięcia Partii Ludowej (LK). Prezentowała bardziej technokratyczny wizerunek niż ES i przyjęła bardziej radykalne stanowisko w kwestiach społeczno-ekonomicznych. Przez osiem kolejnych lat przywództwa Karamanlīsa ruch konserwatywny zapewnił Grecji niespotykaną dotąd stabilność polityczną i rządową oraz spektakularny rozwój społeczny i ekonomiczny[13]. Sukcesy prawicy umożliwiły konserwatystom skojarzenie ich polityki z dynamiką, postępem i efektywnością, a w rezultacie – wygranie większości wyborów[14].

Pomimo sukcesu rządowego, ERE jako partia w dalszym ciągu cierpiała z powodu tego samego rodzaju słabości organizacyjnej i ideologicznej, która dręczyła jej poprzedników. ERE nie stworzyła masowej organizacji, partia aktywizowała się jedynie w czasie wyborów. Nie stosowano żadnych nowoczesnych metod pozyskiwania wyborców i nie istniała wewnątrzpartyjna demokracja. Cała władza spoczy-

[11] L. Stern, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy,* New York 1977, s. 17.

[12] Kōnstantinos G. Karamanlīs (1907–1998) był 4-krotnie premierem Grecji (zarówno Królestwa, jak i III Republiki) w latach 1955–1963 i 1974–1980 oraz 2-krotnie prezydentem (1980–1985 i 1990–1995).

[13] Pomiędzy rokiem 1922 a 1936 Grecja doświadczyła 26 dużych zmian gabinetowych i 17 zmian ekipy rządzącej, między 1946 a 1951 miało miejsce 9 zmian gabinetowych i ekipy rządzącej. Dla kontrastu, od 1955 do 1962 r. były tylko dwa duże przetasowania gabinetowe i jedna zmiana rządu. Pod rządami szerokiej prawicy, produkt narodowy brutto na głowę wzrósł z 79 dol. w 1950 do 478 dol. w 1963 r.

[14] J. C. Loulis, op. cit., s. 55.

wała w rękach przywódcy partii i jego „dworu". Ideologia partii pozostawała w zarysie, zaś jej atrakcyjność oparta była na charyzmatycznej osobowości K. Karamanlīsa, rządowych sukcesach oraz nadmiernie uproszczonym antykomunizmie opartym na resentymentach wojny domowej. W 1963 roku (w wyborach ogłoszonych po rezygnacji Karamanlīsa, będącej skutkiem jego kłótni z królem) poparcie dla ERE spadło do 39,4% i została ona pokonana przez Unię Centrum (*Ένωση Κέντρου*; *Enōsī Kentrou* - EK) Geōrgiosa Papandreou. Ta porażka oznaczała nie tylko koniec władzy konserwatystów, ale była również odzwierciedleniem pierwszego otwartego konfliktu pomiędzy ich liderem a monarchą. Tego samego roku rozczarowany Karamanlīs opuścił kraj, zaś ERE, pod przywództwem Panagiōtisa Kanellopoulosa, w 1964 roku poniosła jeszcze większą porażkę z wynikiem niższym o 3 punkty niż w 1963 roku[15].

Autorytarna prawica pojawiła się ponownie na scenie 21 kwietnia 1967 roku, kiedy nastąpił przewrót wojskowych. Pułkownicy uzasadniali swój zamach dokładnie tak samo, jak czynił to Iōannīs Metaxas 30 lat wcześniej twierdząc, że ocalili Grecję przed komunizmem. Reżym pułkowników był ściśle autorytarny, ich ideologia konserwatywna i populistyczna. Odmiennie niż Metaxas – nie atakowali instytucji parlamentarnych jako takich, zamiast tego winili „skorumpowanych" polityków za słabości w demokracji. Natomiast podobnie jak on twierdzili, że autorytarne metody są właściwe, kiedy „naród" jest „zagrożony"[16].

Powstanie Nowej Demokracji

Po 7 latach rządów „czarnych pułkowników" nastąpił zwrot w kierunku demokracji. 26 września 1974 roku (dwa miesiące po swoim powrocie do ojczyzny) K. Karamanlīs, który stanął na czele rządu jedności narodowej, ogłosił powstanie partii – Nowej Demokracji (*Νέα Δημοκρατία*; *Nea Dīmokratia* – ND). Zdaniem ministra w rządzie ND w latach 1974–1977 Panayiōtīsa Papalīgourasa, Karamanlīs miał 4 cele: (1) rozwiązać kryzys narodowy (czyli turecki ekspansjonizm na Cyprze), (2) przywrócić i umocnić władzę demokratyczną, (3) dać krajowi silny rząd, i (4) stworzyć silną partię, liczącą się w greckiej polityce[17]. Szczególny nacisk kładziono na fakt, że ND była nowym ruchem politycznym – a nie ERE pod zmienioną nazwą. Rzeczywiście, ND porzuciła żarliwy i uproszczony antykomunizm ERE,

[15] Ibidem, s. 55.

[16] O dyktaturze „czarnych pułkowników" zob. np. *Greece Under Military Rule*, R. Clogg, G. Giannopoulos (eds.), New York 1972; A. Papandreou, *Democracy at Gunpoint: The Greek Front*, London 1970.

[17] J. C. Loulis, op. cit., s. 59.

przyjmując równocześnie bardziej radykalną politykę społeczno-ekonomiczną, bardziej liberalny kierunek, i – generalnie – bardziej umiarkowaną postawę wobec swych politycznych rywali.

Pierwsze wybory parlamentarne po upadku dyktatury (lipiec 1974) odbyły się 17 listopada 1974 roku. Przyjmuje się, że były one rodzajem plebiscytu, który miał potwierdzić drogę zmiany systemu przez siły uczestniczące w rządzie jedności narodowej. Te siły przekształciły się w dwie partie – Nową Demokrację i Unię Centrum-Nowe Siły (*Ένωσις Κέντρου-Νέες Δυνάμεις*; *Enōsi Kentrou-Nees Dynameis* – EK-ND)[18]. Wybory zdecydowanie wygrała ND, z poparciem 54% głosujących, co dało jej 216 z 300 mandatów.

W ND skupili się prawie wszyscy politycy utworzonej przed dyktaturą ERE. Dołączyła do niej także większość polityków, którzy opuścili Unię Centrum (EK) w lecie 1965 roku. Jednocześnie kierownictwo partii (a dokładniej jej przywódca K. Karamanlīs) usiłowało dokonać możliwie jak najszerszego odmłodzenia kadr – aż 138 deputowanych zostało wybranych po raz pierwszy. ND poszerzyła swoje wpływy w społeczeństwie w porównaniu do swojej poprzedniczki ERE; największy przyrost zanotowano w robotniczych okręgach wyborczych stolicy[19].

W „Deklaracji założycielskiej Nowej Demokracji"[20] Karamanlīs wyjaśnił sens powołania kolejnej partii. Jego zdaniem po obaleniu junty, przez dwa miesiące Grecy dokonali bardzo wiele, jednak „problemy greckiej demokracji nie zostały rozwiązane w sposób pewny i trwały". „Zawsze będą istniały zagrożenia. Naród powinien pozostać czujny i zjednoczony pod parasolem silnych politycznych organizacji, zdolnych do ochrony demokracji nie tylko przed komunizmem czy faszyzmem, ale również przed przyczynami jej upadku w przeszłości. To jest właśnie ta sprawa narodowa, dla której uważałem za swój obowiązek stworzenie szerokiej i świeżej partii politycznej – Nowej Demokracji"[21] – twierdził przywódca partii. W ND znaleźli się doświadczeni politycy, jak i „nowe i postępowe siły" – wszyscy mają za zadanie pracować na rzecz zbudowania w Grecji nowej demokracji, zgodnie z nazwą partii[22]. Politycy ND mieli

[18] I. Nicolacopoulos, *Elections and Voters, 1974–2004: Old Cleavages and New Issues*, „West European Politics" 2005, Vol. 28, No. 2, s. 261.

[19] Ibidem.

[20] K. Karamanlis, *Nea Demokratia founding declaration, 4.10.1974*, [online] http://en.nd.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=9046&Itemid=171 [26.06.2008].

[21] Ibidem.

[22] W tym miejscu należy zaznaczyć, że greckie słowo *δημοκρατία* oznacza zarówno «demokracja», ale i «republika». Jest to o tyle ważne, że ND – wbrew konserwatywnym korzeniom – była za obaleniem monarchii i powołaniem republiki.

służyć narodowi, a nie rządzić nim. „Nowa Demokracja jest tą polityczną partią, która utożsamia naród z ludem; kraj z jego mieszkańcami, państwo z jego obywatelami, narodową niezależność z władzą narodu, postęp z dobrem powszechnym, wolność polityczną z prawem, porządkiem i sprawiedliwością społeczną”[23] – głosiła deklaracja. ND nie patrzyła w przeszłość – z przeszłości wyciągała tylko to, co okazało się „właściwe i pożyteczne”; ignorowała także spory i podziały w społeczeństwie.

ND miała traktować wszystkich Greków na równi, zarówno pod względem prawa, jak i korzystania z dóbr ekonomicznych i społecznych. Wolny rynek („w który wierzy Nowa Demokracja”) nie może wykluczać wzrostu sektora, kontrolowanego przez państwo, a prywatna inicjatywa nie może znaleźć spełnienia bez równoczesnego udziału szerokiego ogółu w dystrybucji produktu narodowego. „Każdy obywatel musi pracować dla dobrobytu gospodarczego i mieć w nim udział tak, aby mógł czuć, że jego przyszłość i przyszłość jego dzieci jest zabezpieczona”[24] – czytamy w „Deklaracji”. W kwestii obronności ND uznała, że Grecja powinna mieć silną armię, zdolną do obrony państwa (w tym Cypru), a pomoc obcych wojsk jest możliwa tylko w ramach międzynarodowych układów (NATO). Grecja, ze względu na swoją tradycję, powinna dążyć do integracji ze Zjednoczoną Europą. „Jednakże, podstawowym warunkiem osiągnięcia tych celów jest ustanowienie prawdziwej i nowoczesnej demokracji”[25] – tak kończy się „Deklaracja założycielska”.

Chociaż program ND był pod wieloma względami stosunkowo jasny, unikał odpowiedzi na jedną istotną kwestię: pozycję partii w politycznym spektrum. Twierdzono, że etykiety „prawicowy”, „centrowy” i „lewicowy” są mylące, ale nie określono, jakie powinny być używane w zamian. Wiceprzewodniczący ND Kōnstantinos Kallias zaproponował później (w 1976) rozróżnianie partii na podstawie tego, czy są „demokratyczne” czy „antydemokratyczne”, „nowoczesne” czy „przestarzałe”, „marksistowskie” czy „niemarksistowskie”. Inny lider P. Papaligouras, podkreślając że ND nie jest partią marksistowską, dodał że absolutnie nie zaakceptowałaby ona „ani wyłącznie poglądów socjaldemokratów, ani wyłącznie poglądów innych demokratycznych partii w Europie”. W końcu Eyaggelos Averōf-Tositsas w 1977 roku stwierdził, że ND jest „postępową partią centrum”, „prawicową” – kiedy rozwiązuje „problemy narodowe” i „lewicową”, kiedy rozwiązuje problemy społeczne[26].

[23] K. Karamanlis, op. cit.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem.
[26] J.C. Loulis, op. cit., s. 60.

Nowa Demokracja, usiłując poszerzyć sferę swego oddziaływania i odciąć się od przeszłości (ERE), wzbraniała się przed przyznaniem, że należy do prawicy. Co więcej, w pierwszych latach istnienia ND pieczołowicie unikała używania słowa „konserwatywny", prawdopodobnie obawiając się, iż społeczeństwo skojarzy go raczej z „reakcyjną", a nie „postępową" polityką[27].

Sukces ND w wyborach 1974 roku doprowadził do zmniejszenia znaczenia EK-ND pod przywództwem Geōrgiosa Mavrosa (20,4% głosów i 61 mandatów), która to partia uczestniczyła w rządach okresu transformacji. Absolutna dominacja ND ułatwiła zbliżenie się EK-ND do pozostałych nurtów opozycji, spośród których najsilniejszy okazał się Ogólnogrecki Ruch Socjalistyczny (*Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα*; *Panellīnio Sosialistiko Kinīma* – PASOK) prowadzony przez Andreasa Papandreou (13,6% głosów, 15 mandatów). Tymczasem Zjednoczona Lewica (*Ενωμένη Αριστερά*; *Enōmenī Aristera*), w skład której weszli także komuniści, uzyskała jedynie 9,47% głosów.

Po wyborach, 8 grudnia 1974 roku przeprowadzono referendum na temat przyszłego ustroju. Przy 75-procentowej frekwencji 69,18% głosujących opowiedziało się przeciw istnieniu monarchii. Powstała tym samym III Republika Grecka. Wyniki referendum pokazały, że dla Greków nie istnieje problem królestwa. Geograficznie najwięcej rojalistów mieszkało na Peloponezie[28], a politycznie stanowili najbardziej konserwatywny elektorat ND[29].

Po pół roku (9 czerwca 1975 r.) nowo wybrany parlament uchwalił konstytucję. Zawierała ona zasadę trójpodziału władz oraz dualizmu rządów. Jednak w początkowym okresie istnienia republiki, głównym organem władzy był prezydent, który wraz z parlamentem stanowił władzę ustawodawczą, a razem z rządem – władzę wykonawczą[30]. Pierwszego prezydenta pod rządami nowej konstytucji parlament wybrał 20 czerwca, a został nim Kōnstantinos Tsatsos – dotychczasowy przewodniczący komisji konstytucyjnej; profesor prawa, dyplomata, konserwatysta[31]. Konstytucja „nowej" Grecji łączyła w sobie nowoczesność i tradycję. Zagwarantowała prawa i swobody obywatelskie, uznała katalog praw ekonomicznych i społecznych,

---

[27] Ibidem, s. 62.

[28] R. Clogg, op. cit, s. 205.

[29] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 262.

[30] J. Kamiński, *System konstytucyjny Grecji*, Warszawa 2004, s. 31–32.

[31] Tsatsos był formalnie drugim prezydentem III Republiki. Jego poprzednikiem był Michaīl Stasinopoulos, urzędujący od 18 grudnia 1974 do 19 czerwca 1975 r. Obaj należeli do Nowej Demokracji.

upodobniając Grecję do zachodnich państw opiekuńczych. Z drugiej jednak strony, zawarto w niej klauzule podtrzymujące „stary porządek" (np. prerogatywy prezydenta)[32].

W czasie swych pierwszych trzech lat u władzy ND koncentrowała się na czterech frontach: umocnieniu demokracji, osiągnięciu postępu społeczno-ekonomicznego, zmianie podstawowych struktur systemu oświaty oraz rozwiązaniu problemów polityki zagranicznej. Jak pisze Richard Clogg, w pierwszych miesiącach *metapoliteusī* (*μεταπολίτευση* – tranzycja, zmiana systemu), Karamanlīs obrał łagodny kurs. Z jednej strony musiał spełnić żądania ukarania tyranów i kolaborantów, a z drugiej – nie mógł prowokować rewanżystów. O realności odrodzenia junty może świadczyć spisek wykryty w lutym 1975 roku[33].

Proces umacniania demokracji odbywał się w warunkach stałego napięcia w relacjach z Turcją, którego szczyt przypadł w lecie 1976 roku[34]. Wydatki na zbrojenie armii osiągnęły poziom 1/5 ogółu wydatków budżetowych. Reforma służby zdrowia i szkolnictwa musiała zejść na dalszy plan. Rząd ND – pomimo liberalnej retoryki – zaczął nacjonalizować banki i przedsiębiorstwa. Nadmierna interwencja rządu w gospodarkę doprowadziła do jeszcze bardziej rozdmuchanej biurokracji, której towarzyszył brak spójnej strategii gospodarczej. W 1977 roku inflacja wzrosła do 24%, a deficyt budżetowy niebezpiecznie się powiększył[35].

Zawirowania w polityce wewnętrznej spowodowały zwrot Karamanlīsa ku Wspólnotom Europejskim. Umowa stowarzyszeniowa z 1961 roku przewidywała przystąpienie do Wspólnot w 1984 roku, premier jednak chciał przyspieszenia tego procesu. Co ciekawe, Grecy niewielką wagę przywiązywali do korzyści ekonomicznych płynących z członkowstwa w WE; bardziej zależało im na potwierdzeniu przynależności do Europy i świata zachodniego. Karamanlīs umiejętnie rozwiewał wątpliwości Brukseli – wśród polityków europejskich wzbudzał poczucie winy za ich bezczynność wobec dyktatury tak, że wkrótce sami zaczęli mówić o „kolebce cywilizacji europejskiej" i prześcigali się w szukaniu ułatwień przy wstąpieniu Grecji

[32] M. Spourdalakis, *Securing democracy in post-authoritarian Greece. The role of political parties*, [w:] *Stabilising Fragile Democracies: Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, G. Pridham, P. G. Lewis (eds.), New York 1996, s. 171.

[33] R. Clogg, op. cit., s. 206–207.

[34] Turcy wysłali na sporne tereny M. Egejskiego statek, który miał szukać złóż ropy naftowej na dnie morza. Papandreou wzywał do zatopienia statku, a Karamanlīs odwołał się do Rady Bezpieczeństwa ONZ i Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze. – Ibidem, s. 209–210.

[35] J. C. Loulis, op. cit., s. 66.

do WE[36]. Zabiegi premiera zostały nagrodzone i w maju 1979 roku podpisano traktat o przystąpieniu Grecji do WE (co stało się faktem 1 stycznia 1981 r.). Drugim kierunkiem w polityce zagranicznej podejmowanym przez Ateny były Bałkany. Relacje z sąsiadami nie mogły być dobre z powodu różnic ideologicznych. Grecja była jedynym niekomunistycznym krajem tej części Europy, w dodatku w którym komuniści zostali pokonani w wojnie domowej. Karamanlīs szukał poparcia u północnych sąsiadów w sporze z Turcją o Morze Egejskie i Cypr, ale bez większych sukcesów.

W dziedzinie edukacji minister G. Rallīs wprowadził imponujące reformy. Przede wszystkim, demotyczna greka (język „człowieka z ulicy"), stała się językiem oficjalnym, a sztuczna i pompatyczna *katharevousa* została porzucona. Inne kroki były związane z planowaniem i promowaniem wykształcenia technicznego, przebudową edukacji powszechnej, zmianą lektur szkolnych, budową dużej liczby szkół oraz stworzeniem Centrum Szkolenia Edukacyjnego i Badań (KEME). ND również wspierała nowy duch liberalizmu na uniwersytetach, prowokując zatem jeszcze jeden wybuch ze strony skrajnej prawicy[37].

Po zwycięskich wyborach 1974 roku przywódcy ND zaczęli dążyć do rozwinięcia silnej organizacji partyjnej, składającej się z dużej liczby aktywnych członków. 26 marca stworzono 20-osobowy Komitet Administracyjny ND, w którym nie było żadnego posła[38]. Siedmiu członków Komitetu Administracyjnego tworzyło Komitet Wykonawczy, który spotykał się częściej. We wrześniu 1976 roku utworzono pierwsze 50 organizacji regionalnych wraz z 40 organizacjami niższego szczebla. Komitety regionalne składały się z członków wskazanych przez posłów ND z danego regionu. 2 kwietnia 1977 roku rozpoczął się przygotowawczy (wstępny) kongres Nowej Demokracji, który zgromadził posłów i notabli partyjnych, jak również 1444 szeregowych członków. Po raz pierwszy członkowie partii zostali zaproszeni do odgrywania aktywnej roli w sprawach wewnętrznych partii. W efekcie – wolno im było przemawiać w sprawach partyjnych, przesłuchiwali szczegółowo i swobodnie ministrów na temat kwestii dotyczących polityki rządowej, dyskutowali i wnosili poprawki do tymczasowego statutu partii i innych uchwał partyjnych. Mimo otwarcia i zaangażowania „dołów" partia miała o wiele mniejsze znaczenie jako masowa organizacja niż jako grupa liderów i zawodowych polityków. Taka sytuacja miała miejsce ponieważ nie

[36] R. Clogg, op. cit., s. 212.

[37] J.C. Loulis, op. cit., s. 67.

[38] T.S. Pappas, *Nea Demokratia: Party Development and Organizational Logics*, [w:] *The Organization of Political Parties in Southern Europe,* P. Ignazi, C. Ysmal (eds.), Westport 1998, s. 224.

dano organizacjom partyjnym żadnej rzeczywistej władzy. Nie miały one wpływu ani na wybór kandydatów dla swoich regionów, ani na proces decyzyjny w ich partii. Nie było bodźca dla zwolenników ND, ani żeby wstępowali do organizacji, bez wpływów i prestiżu, ani żeby byli aktywni, jeśli już do niej wstąpią[39].

W budowaniu organizacji partyjnej miał swój udział tzw. ruch Volvi, który wyłonił się spośród szeregowych członków partii i żądał ożywienia wewnętrznej struktury. Ruch ten doszedł szczególnie do głosu, kiedy w 1976 zwołał swój własny „kongres cieni" w kurorcie nad jeziorem Volvi w północnej Grecji (stąd nazwa). Jego uczestnicy przeciwstawiali się notablom partyjnym, ich praktykom nepotyzmu, faworyzowania i politycznego patronatu. Zamiast takiego staromodnego sposobu uprawiania polityki, domagali się, aby przywództwo partyjne (którego nigdy nie kwestionowali) promowało wzmocnienie organizacyjne bazy partyjnej i rozwijanie demokratycznych procedur w łonie ND[40].

20 listopada 1977 roku odbyły się przyspieszone wybory do parlamentu. Wyniki pokazały, że Karamanlīs padł, po części, ofiarą własnego sukcesu w budowaniu równowagi politycznej w kraju. Umiarkowanie prawicowa Nowa Demokracja uzyskała „tylko" 41,84% głosów, czyli o 12,5 pkt. mniej niż 3 lata wcześniej. Społeczeństwo skierowało swoje sympatie głównie w lewo – na centrolewicowy PASOK zagłosowało 25,34% wyborców (+11,76), samodzielnie startujący komuniści (KKE) zdobyli 9,36% głosów, a skrajnie lewicowa Koalicja Sił Postępowych i Lewicowych 2,72%. Pozostająca dotychczas w centrum dawna partia Mavrosa (od lutego 1976 jako EDIK) zdobyła 11,95% głosów (-8,47). Pojawił się także nowy gracz na prawicy – Front Narodowy (*Εθνική Παράταξη; Ethnikī Parataxī* – EP), który uzyskał 6,82%[41]. Wyjście z ND części skrajnych działaczy przyjmuje się za sukces Karamanlīsa, który wytyczył w ten sposób granicę między prawicą „demokratyczną" a „autorytarną"[42]. Sukces PASOK-u miał dwa źródła – retoryka socjalistyczna z zapożyczeniami z wczesnych ruchów wyzwoleńczych trzeciego świata, połączona z odwołaniem się do idei narodowej (zwłaszcza antytureckiej); oraz silna organizacja partyjna (chociaż niekoniecznie demokratyczna).

Słabe wyniki EDIK-u (Unii Demokratycznego Centrum) i EP spowodowały, że Nowa Demokracja bez trudu zlikwidowała podziały na prawicy i w latach 1978–

[39] J.C. Loulis, op. cit., s. 69–72.
[40] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…,* s. 224.
[41] *Greek legislative election, 1977*, [online] http://en.wikipedia.org [05.07.2008].
[42] R. Clogg, op. cit., s. 214.

1981 stała się jedyną partią po tej stronie sceny. Wchłonięcie ekstremalnej prawicy spowodowało bezpośrednio powrót ND do wyborczego wizerunku sprzed dyktatury i oddaliło tę partię od elektoratu głosującego na centrum. Taki rozwój wydarzeń umożliwił PASOK-owi przesunięcie się ku centrum i zajęcie tam pozycji[43]. ND musiała zmienić swój wizerunek – kierownictwo zdecydowało o unowocześnieniu partii, zorganizowaniu struktur terenowych i zmierzeniu się z ideologicznymi hasłami PASOK. Jednak Karamanlīs okazał się niezdolny do przeprowadzenia zmian. Uczynił, co prawda, ND elementem pluralistycznego systemu partyjnego, ale już na polu demokratyzacji struktur wewnętrznych nie miał takich sukcesów. Natomiast jego opowiedzenie się w kwestii ideologicznej na I Kongresie Nowej Demokracji w maju 1979 roku za polityką „radykalnego liberalizmu" całkowicie zaskoczyło delegatów[44].

Sam kongres został zwołany m.in. z powodu pogłosek o porzuceniu przez Karamanlīsa przywództwa partii i objęciu urzędu prezydenta. Tym razem (w przeciwieństwie do kongresu wstępnego) wszyscy delegaci byli wybrani bezpośrednio przez bazę partyjną. Być może najistotniejsze w I Kongresie ND było podjęcie próby ograniczenia nadmiernej władzy lidera. Dlatego też, początkowo na poziomie symbolicznym, nazwa «prezes» zastąpiła, przynajmniej w oficjalnym języku partyjnym, określenie «lider». Zrezygnowano także z portretu Karamanlīsa, który do tej pory służył jako emblemat partii, i zastąpiono go zwyczajnym logotypem (umieszczoną w kole dłonią dzierżącą zapaloną pochodnię). Co się tyczy rzeczywistej władzy lidera partyjnego, istotną zmianą było wprowadzenie pośredniej kontroli nad osobami aspirującymi do objęcia kierownictwa w ND po odejściu Karamanlīsa. W rzeczywistości partyjne elity parlamentarne uzyskały prawo wyboru (i odwołania) przyszłych prezesów partii. Oprócz tego parlamentarzyści ND zdobyli również prawo uczestniczenia w Komitecie Administracyjnym, który składać się miał z 70 członków, z czego 18 miało być posłami wyznaczonymi przez grupę parlamentarną. Nowy statut uznał grupę parlamentarną za jeden z centralnych organów partii wraz z prezesem, kongresem, komitetami administracyjnym i wykonawczym[45].

Wraz z upadkiem dyktatury w 1974 roku można byłoby spodziewać się niekontrolowanej fali lewicowej. Tak się nie stało – a zamiast tego konserwatyści uzyskali ogromne poparcie w wyborach 1974 roku. Zdaniem niektórych badaczy trzy czyn-

---

[43] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 263.

[44] R. Clogg, op. cit., s. 215.

[45] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 224–225.

niki miały wpływ na sukces prawicy[46]. Po pierwsze, charyzma Karamanlīsa i szacunek, jakim cieszył się wśród większości Greków, którzy uważali go za polityka najbardziej zdolnego do przywrócenia demokracji parlamentarnej. Po drugie, bezkompromisowa, antydyktatorska postawa ERE w latach 1967–1974, która pomogła wyznaczyć wyraźną linię podziału pomiędzy prawicą demokratyczną a niedemokratyczną. I po trzecie, decyzja Karamanlīsa o nadaniu jego nowej partii ND kierunku centroprawicowego, co pozwoliło w znacznym stopniu na poszerzenie jej oddziaływania i zademonstrowało ponownie zdolność greckich konserwatystów do wychodzenia naprzeciw zmianom politycznym w sposób dynamiczny.

Dominacja głównych partii prawicowych w latach 1951–1981 w sposób wystarczający tłumaczy trzy kluczowe cechy współczesnego greckiego systemu partyjnego[47]. Pierwszą z nich jest długowieczność rządów politycznej prawicy, z kolejnymi partiami prawicowymi (tzn. ES, ERE i ND), które cieszyły się rządami przez 18 lat (1952–1963 i 1974–1981). Po drugie, prawica potrafiła stworzyć silne rządy większościowe (często nawet bez koalicjanta). Po trzecie (w dużym stopniu w konsekwencji poprzednich), żadna z mniejszych partii prawicowych nie mogła zyskać silnej pozycji albo w ogóle przetrwać w dłuższej perspektywie. Jedynym przykładem odnoszącej sukcesy mniejszej partii na prawicy jest Front Narodowy (EP) – rozłamowa partia skrajnej prawicy, która w wyborach 1977 roku otrzymała prawie 7% głosów.

Podział na prawicę i lewicę w latach 1974–1981 był trochę sztuczny. Geōrgios Rallīs tak wyjaśniał popularność idei lewicowych: „jednym z najgorszych doświadczeń rządów junty wojskowej dla większości młodych, dorastających ludzi, było to, że autorytaryzm, pogwałcenie podstawowych wolności i utrata godności ludzkiej zostały całkowicie złączone z dyktaturą prawicy. W związku z tym, najcenniejsza ze wszystkich wartości – wolność – została przejęta przez komunistyczną lewicę"[48]. Dlatego też należy odrzucić konflikt między ideami liberalnymi a socjalistycznymi – w 1974 roku Grecy raczej wybrali charyzmatycznego Kōnstantinosa Karamanlīsa jako gwaranta stabilizacji po 7 latach dyktatury. Lewicowe poglądy jednak ciągle istniały w społeczeństwie i były kumulowane przez PASOK, co doprowadziło do zwycięstwa tej partii w wyborach 1981 roku.

[46] J.C. Loulis, op. cit., s. 57.

[47] T.S. Pappas, *The transformation…*, s. 93–94.

[48] Za: M. Alexakīs, *Κεντροδεξιά ιδεολογία και Νέα Δημοκρατία: Η πρόκληση και οι προοπτικές της συντηρητικής παράταξης* [Centroprawicowa ideologia i Nowa Demokracja: Wyzwania i perspektywy konserwatyzmu], „Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης" [„Grecki Przegląd Politologiczny"] 2001, nr 17, przyp. 6, s. 106.

Rozwój pomimo porażki

Jak wspomniano wyżej, K. Karamanlīs 15 maja 1980 roku został wybrany prezydentem Grecji i ND straciła charyzmatycznego lidera. Nowym przywódcą partii został liberalny Geōrgios Rallīs (jego obaj dziadkowie byli kiedyś premierami), który w wyborach pokonał bardziej konserwatywnego Eyaggelosa Averōfa-Tositsasa. Rallīs próbował zmienić „logikę organizacyjną" ND. Partia władzy musiała stanąć do wyborów, stąd też zaczęto dostrzegać różnice międzypartyjne i położono nacisk na efektywność wyborczą. Nowy prezes rozpoczął *tournée* po kraju, zwołując regionalne kongresy partii[49]. Jednak – jak pokazało życie – było za późno na takie zmiany i partia straciła władzę.

Wybory parlamentarne (18 października 1981) triumfalnie wygrał PASOK z wynikiem 48,07% (172 mandaty), który porzucił retorykę socjalistyczną do tego stopnia, że przestano wobec niego używać określenia „partia marksistowska"[50]. Tymczasem ND pod kierownictwem premiera G. Rallīsa zdobyła 35,87% głosów i straciła większość parlamentarną (115 mandatów). Trzecią (i ostatnią) partią, która wprowadziła swoich deputowanych byli komuniści z KKE (13 mandatów). ND, z najniższym rezultatem wyborczym w historii (do 2008 r.), zdawała się wracać do wyborczego wizerunku tradycyjnej prawicy jeszcze sprzed dyktatury. Najbardziej charakterystycznym wskaźnikiem tego powrotu była duża różnica w poparciu wyborczym pomiędzy obszarami wiejskimi (gdzie partia zdobyła 39,5% głosów) a ośrodkami miejskimi (tylko 30,9% głosów) oraz wyjątkowo wysoki procent posłów sprzed dyktatury we Frakcji Parlamentarnej ND (około 30%). Co więcej, zmiana przywódcy po klęsce wyborczej, kiedy E. Averōf zastąpił G. Rallīsa, jeszcze bardziej wzmocniła ten wizerunek partii[51].

Nowy prezes przesunął partię bardziej na prawo. Partia zaczęła przejmować elektorat skrajny m.in. z powodu retoryki antypasokowej stosowanej przez Averōfa. Zraziło to wielu polityków o opcji liberalnej. Paradoksalnie jednak ugrupowanie za czasów Averōfa doświadczyło największego rozwoju – pod koniec 1983 roku ND miało 2 tys. struktur lokalnych i 70 tys. nowych członków. Partia powołała także wydział organizacji kobiecych i opracowała nowy regulamin komitetów regionalnych[52].

[49] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 226.
[50] R. Clogg, op. cit., s. 216–17.
[51] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 264.
[52] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 227.

Zwycięstwo lewicy w 1981 roku było trochę „pod prąd" trendom zachodnim. To przecież wtedy amerykańska Partia Republikańska wygrywała wybory parlamentarne i prezydenckie, a w Wielkiej Brytanii torysi mieli swojego premiera. Zwycięstwa te były również związane z odpowiednimi zmianami w polityce tych krajów (więcej prywatyzacji, mniej wydatków rządowych, zrewidowanie polityki podatkowej). Zmiany te były tak ważne, że – do pewnego stopnia – wszystkie partie socjaldemokratyczne zostały zmuszone do wprowadzenia w swoich programach niektórych pomysłów rywali w nadziei, że w przyszłości będą mogły odzyskać władzę. W Grecji koncepcje liberalne zostały przejęte przez socjalistyczny w nazwie PASOK dopiero w latach 90. Zwycięstwa Ogólnogreckiego Ruchu Socjalistycznego w kolejnych wyborach w latach osiemdziesiątych (parlamentarnych '81, samorządowych '82 i europejskich '84) były – jak stwierdzono wyżej – raczej reakcją na rządy prawicy i jej lidera Kōnstantinosa Karamanlīsa niż sukcesem myśli lewicowej[53].

Przegrane przez ND wybory europejskie w 1984 roku skutkowały rezygnacją z urzędu prezesa partii przez E. Averōfa. Nowym przewodniczącym został Kōnstantinos Mītsotakīs, który był zręcznym politykiem i zajadłym wrogiem Andreasa Papandreou. Z Mītsotakīsem był jednak jeden problem – został członkiem Nowej Demokracji dopiero w 1978 roku i przez wielu konserwatystów był uważany za „intruza" i „obce ciało"[54]. Mītsotakīs przed dyktaturą należał do Partii Liberałów, a w 1977 roku został członkiem Parlamentu Europejskiego jako szef małej Partii Neoliberałów. Mītsotakīs 3 lutego 1985 roku ogłosił manifest, znany jako „Nowy program wolności", w którym zawarł program partii: mniej państwa i więcej rynku, więcej swobody gospodarczej oraz więcej możliwości osobistego wyboru przez obywateli[55]. Była to pierwsza próba zbliżenia się ND do pomysłów europejskiej prawicy liberalnej. Jak zaznaczył Dīmītrīs Katsoudas – był to najważniejszy tekst Nowej Demokracji w dziesięcioletniej historii partii i pierwszy w historii Grecji jasny i uporządkowany wykład myśli liberalnej[56].

Po kolejnych, przegranych przez ND wyborach (czerwiec 1985) partia zaczęła dostrzegać, że ideologiczne wykorzystanie historii pracowało jedynie na korzyść PASOK-u. To on zdołał narzucić, jako dominującą interpretację historii, przeciwstawienie sobie „prawicy" i „antyprawicy". Tymczasem w ND doszło do konfliktu

[53] M. Alexakīs, op. cit., s. 109.
[54] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 228.
[55] M. Alexakīs, op. cit., s. 109. Por. I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 265.
[56] Za: M. Alexakīs, op. cit., s. 110.

między liderami, w efekcie którego powstało kolejne ugrupowanie Odnowa Demokratyczna (DIANA)[57]. Kōnstantinos Mītsotakīs natychmiast po rozłamie poprosił frakcję parlamentarną o wotum zaufania i je uzyskał. Tak wzmocniony zwołał na luty 1986 roku II Kongres Nowej Demokracji, który znowu zmienił statut w kierunku jej demokratyzacji. Prezesa miała wybierać specjalna konwencja wyborcza, a nie posłowie. Listy kandydatów na posłów miały być przygotowywane przez regionalne struktury, później – analizowane przez Komitet Wykonawczy i zatwierdzane przez prezesa[58]. Mītsotakīs stworzył także sieć nowych sekretariatów, które miały nadzorować prace komitetów regionalnych z pozycji centrali, odpowiadały za kształcenie nowych kadr i utrzymywanie poprawnych relacji z mediami itp. Komórki te zostały opanowane głównie przez wykształconych młodych ludzi z młodzieżówki partyjnej (ONNED), która była lojalna wobec szefa partii.

ND usiłowała zniwelować polityczne znaczenie podziałów narzuconych przez PASOK i na plan pierwszy wysunąć dążenie do „pojednania narodowego". Od tej pory stosunek ND do konfrontacji politycznej zmienił się. Te nowe metody, wraz z nowymi kadrami, przeszły pozytywny test w nadspodziewanie udanych dla ND wyborach samorządowych w październiku 1986 roku. W ich rezultacie wybrano trzech kandydatów ND w największych okręgach miejskich (Ateny, Pireus, Saloniki), gdzie dotychczas dominowały siły centrolewicy[59].

Kolejne wybory parlamentarne (czerwiec 1989) zakończyły się już zwycięstwem Nowej Demokracji – uzyskała 145 miejsc w 300-osobowym parlamencie. Premierem został Tzannīs Tzannetakīs z ND przy poparciu lewackiej koalicji SYN (*Συνασπισμός της Αριστεράς των Κινημάτων και της Οικολογίας; Synaspismos tīs Aristeras tōn Kinīmatōn kai tīs Oikologias*), która wprowadziła 28 deputowanych. Ten egzotyczny rząd konserwatywno-liberalnej prawicy oraz konglomeratu komunistów i zielonych był możliwy dzięki wyraźnemu załamaniu podziału „prawica – antyprawica" oraz determinacji obu koalicjantów w walce o oczyszczanie życia politycznego z korupcji (*katharsis*)[60]. Trzeba też uczciwie stwierdzić, że na zwycięstwo ND większy wpływ miało oskarżenie o korupcję lidera PASOK-u Andreasa Papandreou

[57] DIANA (*Δημοκρατική Ανανέωση*; *Dīmokratikī Ananeōsī*) została założona 6 września 1985 r. przez 16 posłów ND, którzy odeszli z partii po konflikcie swojego lidera Kōnstantinosa Stefanopoulosa z K. Mitsotakīsem.

[58] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 228–229.

[59] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 266.

[60] Ibidem, s. 268.

niż przekonanie Greków do liberalnego programu. Innymi słowy – bardziej PASOK stracił, niż ND wygrała[61].

Jednak Nowej Demokracji nie bardzo odpowiadała taka koalicja – próbowała wzmocnić swoją pozycję i już w listopadzie przeprowadzono kolejną elekcję. ND zdobyła 148 mandatów, ale SYN straciła 7 mandatów i sytuacja się skomplikowała. Po raz pierwszy w historii Grecji utworzono „rząd wszystkich partii" z bezpartyjnym Xenofōnem Zolōtasem jako premierem. Różnice wśród koalicjantów były jednak zbyt duże i 8 kwietnia 1990 roku Grecy po raz kolejny poszli do lokali wyborczych. ND tym razem zdobyła dokładnie połowę miejsc (150) i, aby znowu nie organizować wyborów, za rządem zagłosował jedyny poseł Odnowy Demokratycznej, a premierem został lider ND Kōnstantinos Mitsotakīs.

Rząd Mitsotakīsa zaczął realizować politykę, zgodną z programem partii i deklaracją z 3 lutego 1985 roku. Reformy ND miały być szczególnie widoczne w sektorze publicznym – zakładano zmniejszenie liczby urzędników i wydatków publicznych przy jednoczesnej poprawie usług, powołano specjalną komisję, której celem miało być wskazanie przedsiębiorstw przeznaczonych do zamknięcia (słabych) lub prywatyzacji (rentownych)[62]. Jednak efekty były mizerne, w zasadzie udało się z sukcesem sprywatyzować tylko jeden bank. Wobec oporu związków zawodowych wstrzymano reformy socjalne i płacowe, zmierzające do ograniczenia wydatków budżetowych. Szczyt niezadowolenia społecznego przyszedł w lecie 1992 roku, kiedy zastrajkowali kierowcy Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji w Atenach. Minister gospodarki narodowej Stefanos Manos w odwecie zlikwidował MPK – 6 tys. ludzi zwolniono, a 1,5 tys. autobusów sprzedano „łamistrajkom" za symboliczne kwoty. Wbrew związkowym liderom okazało się, że nagle poprawiła się jakość usług, autobusy przestały się psuć, wzrosła częstotliwość kursów, a kierowcy zarabiali dwa razy więcej niż uprzednio[63].

K. Mitsotakīs musiał się także zmierzyć z wyzwaniami w polityce zagranicznej (rozpad Jugosławii, Traktat z Maastricht). Za jego rządów w Grecji rozgorzała kwestia byłej republiki jugosłowiańskiej Macedonii, w efekcie której z partii (i rządu) wyrzucono ministra spraw zagranicznych Antōnīsa Samarasa w kwietniu 1992 roku[64].

---

[61] M. Alexakīs, op. cit., s. 111.

[62] Ibidem, s. 115.

[63] R. Sołtyk, *Liberał wśród skał*, „Gazeta Wyborcza", 25.11.1993, s. 8.

[64] W kraju Samaras i jego zwolennicy podsycali nastroje antysłowiańskie, zaś na forum międzynarodowym usiłowali zastopować dyplomatyczne uznanie Macedonii. Samaras rozpoczął też flirt z autorytarnym władcą Serbii Slobodanem Miloševiciem oraz groził Albańczykom, jeśli będą dyskryminować mniejszość grecką. Mitsotakīs, dymisjonując Samarasa, nazwał go „swoją największą

W październiku Samaras zrezygnował z mandatu poselskiego, a w czerwcu 1993 roku założył nacjonalistyczną partię Polityczna Wiosna (*Πολιτική Άνοιξη; Politikī Anoixī* - POLAN). Kolejne odejścia z ND przyjaciół Samarasa doprowadziły do utraty większości, upadku rządu, rozwiązania parlamentu i przyspieszonych wyborów[65].

Pod przywództwem Mitsotakīsa nie dokonała się zmiana w sposobie uprawiania polityki. Politycy, korzystając z przywilejów władzy oraz wykorzystując państwo i jego zasoby, doprowadzili do atrofii organizacji partyjnej. Także sam prezes obsadzał kluczowe stanowiska w partii przez zaufanych współpracowników i członków swojej rodziny. Dzięki temu kontrolował partię, co pozwalało mu uciszać opozycję wewnętrzną lub wręcz pozbywać się oponentów (*vide* Stefanopoulos i Samaras)[66].

Niezadowolenie społeczne z reform ekonomicznych liberalnej Nowej Demokracji oraz podsycanie nastrojów nacjonalistycznych przez Samarasa skutkowały przegraną w wyborach w październiku 1993 roku, w których ND uzyskała 39,3% głosów. Mitsotakīs zrezygnował ze stanowiska, a nowym szefem partii został były burmistrz Aten Miltiadīs Evert. Jednak także on nie był w stanie tchnąć w partię nowego ducha i ND przegrała następne wybory w 1996 roku (38,1% głosów).

Nowa nadzieja

Nadzieję na zmianę przyniósł IV Kongres Nowej Demokracji, który odbył się w dniach 21–23 marca 1997 roku. W szóstej turze głosowań prezesem partii został wybrany 40-letni bratanek założyciela ND Kōstas Karamanlīs[67]. Młody Karamanlīs od początku próbował połączyć dwa programy – neoliberalny (prywatyzacja, ograniczanie państwa) i socjalny (państwo opiekuńcze, sprawiedliwsze podatki). Kierował swój program do młodego pokolenia, co doprowadziło także do usunięcia z kierownictwa partii kilku starych działaczy, niezgadzających się z nową linią[68].

Następujące po sobie wybory lokalne (1998), europejskie (1999) i parlamentarne (2000) znamionowały sukces Nowej Demokracji. W wyborach do Parlamentu Europejskiego ND zdobyła – co prawda – tyle samo miejsc co PASOK (9), ale w licz-

---

polityczną pomyłką"; „gdyby pozostał szefem MSZ, wciągnąłby kraj w kolejną wojnę bałkańską". – M. Banasiak, *Tak dalej być nie musi*, „Gazeta Wyborcza", 11.10.1993, s. 7.

[65] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 272–273.

[66] T.S. Pappas, *Nea Demokratia…*, s. 230.

[67] Kōnstantinos Karamanlīs (ur. 1956) – w odróżnieniu od swojego stryja (założyciela ND) nazywany w Grecji Kōstasem (Kostkiem).

[68] M. Alexakīs, op. cit., s. 119.

bach bezwzględnych otrzymała 200 tys. głosów więcej[69]. Z kolei w wyborach do greckiego parlamentu 9 kwietnia 2000 roku „socjaliści" jeszcze zdobyli większość miejsc (158), ale otrzymali tylko 70 tys. głosów więcej od ND[70].

Analitycy greccy zaznaczali jednak, że prawica w dalszym ciągu nie miała jasnego programu (z wyjątkiem krótkiego okresu rządu K. Mitsotakīsa). Przed dyktaturą mówiono o „antykomunizmie", po dyktaturze o „antysocjalizmie", a dziś o „antypasoku". Także sam PASOK przejął elementy myśli liberalnej i jest „socjalistyczny" tylko z nazwy[71], co utrudnia prawicy sformułowanie nowego, atrakcyjnego programu. Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej, jeżeli weźmie się pod uwagę, że w ND jest jeszcze grupa polityków o skrajnych poglądach, którzy mówią np. o restauracji królestwa[72]. Społeczeństwo greckie także się zmienia: dominującą siłą staje się klasa średnia, a tu w dalszym ciągu więcej poparcia uzyskuje PASOK. Także malejący odsetek uczestnictwa Greków w wyborach, który następuje od początku lat dziewięćdziesiątych[73], nie ułatwiał sprawy liderom partyjnym.

W kampanii wyborczej 2000 roku Grecy twierdzili, że PASOK to zła partia z dobrym liderem, a ND przeciwnie. Konserwatyści zarzucali lewicy doprowadzenie do pauperyzacji społeczeństwa i jego rozwarstwianie[74]. Premier Sīmitīs (profesor ekonomii) przeprowadzał reformy, które miały wprowadzić Grecję do strefy euro. Stąd też przyspieszony termin wyborów – Grecja miała przyjąć euro 1 stycznia 2001 roku, czyli dwa miesiące po wyborach wynikających z kalendarza kadencyjnego.

W przededniu Igrzysk Olimpijskich 2004 roku nastąpiła jednak zmiana szefa rządu – „socjaliści" przegrali wybory i premierem został lider Nowej Demokracji, Kōstas Karamanlīs. Społeczeństwo miało dość drożyzny, 10-procentowego bezro-

---

[69] *EU Elections Results 1999*, [online] http://www.ypes.gr/ekloges/content/EN/europ_fr.htm [26.06.2008].

[70] *National Elections Results 2000*, [online] http://www.ypes.gr/ekloges/content/en/elec_data/2000NE_epi_res.asp [26.06.2008].

[71] Ten okres rządów PASOK-u określany jest jako „modernizacja" w polityce wewnętrznej połączona z „europeizacją" polityki zagranicznej, w odróżnieniu od lat 1981–1989, które były okresem „populizmu socjalistycznego". – Zob. np. K. Featherstone, *Introduction: 'Modernisation' and the Structural Constraints of Greek Politics*, „West European Politics" 2005, Vol. 28, No. 2, s. 223–228; Ch. Lyrintzis, *The Changing Party System: Stable Democracy, Contested 'Modernisation'*, Ibidem, s. 249–252; G. Moschonas, *The path of modernization: PASOK and European integration*, „Journal of Southern and the Balkans" 2001, Vol. 3, No. 1, s. 11–24.

[72] Por. M. Alexakīs, op. cit., s. 126–133.

[73] Frekwencja w 1990 r. – 83,2%, w 1993 – 78,2%, 1996 – 75%, 2000 – 74,96%, 2004 – 75,6%, 2007 – 74,14%. Należy zaznaczyć, że w Grecji udział w głosowaniu jest obowiązkowy dla osób mieszkających nie dalej niż 200 km od miejsca urodzenia – tam właśnie należy oddać głos.

[74] T. Stylińska, *Dwie strony monety*, „Rzeczpospolita", 08.04.2000 [archiwum internetowe].

bocia i korupcji, za co odpowiadać miała partia, która rządziła krajem przez 19 z 22 ostatnich lat. Dramat PASOK-u rozpoczął się 7 stycznia 2004 roku, kiedy premier i szef partii Kōstas Sīmitīs zrezygnował ze swojej partyjnej funkcji (co dotychczas nie było praktykowane) i wezwał do wcześniejszych wyborów parlamentarnych. Nowym przewodniczącym „socjalistów" został minister spraw zagranicznych George Papandreou[75] – dopiero trzeci przewodniczący partii od jej założenia w 1974 roku. Sīmitīs – desygnując Papandreou – powiedział, że nowy lider musi dać impuls do odnowy życia politycznego[76]. Jednocześnie zadeklarował, że obowiązki premiera wypełni do dnia wyborów parlamentarnych. PASOK zastosował zatem manewr wyprzedzający – zdając sobie sprawę z niezadowolenia społecznego[77] – zmienił lidera i ogłosił wcześniejsze wybory. George Papandreou, jako syn i wnuk wielkich polityków, miał poprowadzić partię do zwycięstwa. Sīmitīs był premierem nieprzerwalnie od 1996 roku. Za jego podwójnej kadencji Grecja zmieniała swoje oblicze z najbiedniejszego kraju Unii Europejskiej o niskim wzroście gospodarczym, dwucyfrowej inflacji i deficycie budżetowym. Grecja przyjęła euro, finanse publiczne zostały opanowane po raz pierwszy od 20 lat[78], w polityce zagranicznej odeszła od izolacjonizmu unijnego i rewanżyzmu bałkańskiego (co było charakterystyczne dla rządów Andreasa Papandreou)[79]. Jednak w polityce wewnętrznej PASOK nie miał już sukcesów – nie przeprowadzono reform ubezpieczeń społecznych, służba zdrowia i edukacja stały na mizernym poziomie (Grecy płacili ogromne pieniądze za prywatne lecznictwo i dodatkowe lekcje), a oszczędności budżetowe doprowadziły dużą część społeczeństwa do zubożenia.

Zwycięstwo ND w wyborach 7 marca 2004 roku (45,4% i 165 mandatów) było wynikiem znacznej straty swoich wyborców przez PASOK (około 12% wyborców, którzy głosowali na tę partię w 2000 r.). Większość z nich wywodziła się z eko-

---

[75] Geōrgios A. Papandreou – syn Andreasa G. Papandreou (1919–1996), ur. w 1952 r. w USA, stąd używający angielskiej wersji imienia George. W Grecji nazywany Giōrgos (Jurek), aby odróżnić go od swego dziadka Geōrgiosa Papandreou (1888–1968).

[76] G. Kassimeris, *The 2004 Greek Election: PASOK's Monopoly Ends*, „West European Politics" 2004, Vol. 27, No. 5, s. 944.

[77] Od początku 2001 r. rosły negatywne dla rządu sondaże opinii publicznej. – I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 277.

[78] Rząd Grecji rzekomo fałszował dane o poziomie zadłużenia wewnętrznego w latach 2000–2003, dzięki czemu kraj wypełniał kryteria przystąpienia do unii walutowej. – *Udawali Greka*, „Gazeta Wyborcza", 22.09.2004, s. 22.

[79] Por. S. Economides, *The Europeanisation of Greek Foreign Policy*, „West European Politics" 2005, Vol. 28, No. 2, s. 471–491.

nomicznie aktywnej grupy i to z jej najbardziej dynamicznych części, takich jak samozatrudniający się i wysokowykwalifikowani pracownicy sektora prywatnego[80]. Obie główne partie (PASOK i ND) w kampanii wyborczej obiecywały walczyć z 10-proc. bezrobociem i promować drobną przedsiębiorczość; deklarowały pomoc rolnikom i zapowiadały emerytury i renty na poziomie bogatszych krajów UE[81]. Stąd też walka wyborcza rozegrała się między oboma liderami i… wygrał trochę młodszy. Karamanlīs przypominał hasło, które sprawdziło się w wielu innych miejscach: „Czas na zmianę". Twierdził: „Można to nazwać zmianą gwardii czy zmianą pokolenia. Ale tak czy inaczej trzeba przewrócić stronę"[82].

Kōstas Karamanlīs w wieku 47 lat został najmłodszym premierem Grecji i pierwszym urodzonym po II wojnie światowej. Przez całą swoją karierę polityczną był posłem opozycyjnym i to z „tylnych ław" (przez 8 lat). Jego partia sprawowała władzę tylko przez trzy z ostatnich 22 lat. Karamanlīs przesunął retorykę ND w lewą stronę i partia z konserwatywno-liberalnej stała się raczej centrową. W efekcie w Grecji obecnie istnieją dwie partie środka – historycznie konserwatywna i antykomunistyczna Nowa Demokracja oraz historycznie socjalistyczny i antyreżymowy Ogólnogrecki Ruch Socjalistyczny. Obie partie mówią o demokracji, rozwoju i liberalnej polityce ekonomicznej. Różnice uwidaczniają się na poziomie retoryki bieżącej polityki parlamentarnej w relacji rząd – opozycja. Skoro rząd (aktualnie ND) np. przeprowadza reformy ubezpieczeń społecznych, chce umożliwić powstawanie prywatnych uczelni[83], dokonuje prywatyzacji przedsiębiorstw i broni tradycyjnego modelu rodziny, to jest postrzegany jako prawicowy. Opozycja (aktualnie PASOK) krytykuje takie pomysły i ustawia się na pozycjach lewicowych, tym łatwiej że może liczyć na poparcie Komunistycznej Partii Grecji (8,15% poparcia w wyborach 2007) i Koalicji Radykalnej Lewicy (SYRIZA – 5,04%) oraz przynajmniej części z pozaparlamentarnych ugrupowań socjalistycznych, komunistycznych, marksistowsko-leninowskich, rewolucyjnych, zielonych i innych „antyprawicowych".

W kampanii wyborczej w 2007 roku program Nowej Demokracji składał się z 9 głównych punktów[84]. „Kamieniem węgielnym naszej ideologii jest unikalna i nie-

[80] I. Nicolacopoulos, op. cit., s. 277–278.

[81] M. Zawadzki, *Koniec dekady*, „Gazeta Wyborcza", 08.03.2004, s. 10.

[82] *Między dwiema dynastiami*, „Rzeczpospolita", 04.03.2004 [archiwum internetowe].

[83] Reforma systemu edukacji była jedną z przyczynych przyspieszonych wyborów. Premier w ten sposób chciał uzykać wotum zaufania od narodu i pozwolenie na kontynuowanie liberalnych reform.

[84] *Ideological principles of Nea Demokratia*, [online] http://en.nd.gr/index2.php?option=com_content&task=view&id=9169&Itemid=219&pop=1&page=0 [26.06.2008].

zastąpiona wartość istoty ludzkiej" – głosi punkt 1. Partia walczy o jej szczęście, rozwój osobowości, wolność i emancypację od jakichkolwiek form zniewolenia, indoktrynacji i uprzedzeń. Celem partii jest szczęście ludzkie w warunkach wolności i równości. Każdy (kobieta i mężczyzna) ma prawo do wolności i prawo do odmienności. Wszyscy są obdarzeni tą samą godnością i mają prawo do jednakowego szacunku. Podstawą dynamicznego społeczeństwa jest wolny i odpowiedzialny człowiek oferujący solidarność swoim współbraciom.

W punkcie 2 mowa jest o narodzie, który nadaje wartość życiu jednostki pod względem moralnym, politycznym i kulturalnym. Partia wzywa do „ekumenicznego hellenizmu", czyli połączenia tradycji greckiej z nowoczesnością, który określi przyszłość Grecji w zmieniającym się świecie. ND dostrzega zagrożenia dla bytu narodowego, dlatego jednym z celów jest wzrost przyrostu naturalnego i ustalenie efektywnej polityki demograficznej. W tym punkcie ND dostrzega także wagę edukacji, która została upartyjniona i jej jakość podupadła. System edukacyjny musi być efektywny (przygotowanie młodych Greków do technokracji i „sprawiedliwej konkurencji"), ale także musi podtrzymywać tradycję hellenizmu i prawosławia[85].

W kolejnym punkcie partia potępia użycie siły, arbitralne akcje i mieszanie się w sprawy wewnętrzne kraju jakiegokolwiek rodzaju oraz popiera uczestnictwo Grecji we wszystkich organizacjach międzynarodowych. ND – zdaniem autorów – odgrywa wiodącą rolę w tworzeniu zjednoczonej Europy, opartej na wartościach greckiej cywilizacji, chrześcijaństwa i humanizmu. Fundamentalnym priorytetem dla Nowej Demokracji jest pogłębianie i wzmacnianie instytucji Unii Europejskiej z zamiarem stworzenia warunków dla ostatecznego stworzenia federalnej Europy, w której wszystkie narody zachowają swą narodową i kulturalną tożsamość. Równolegle, konieczne jest podążanie w kierunku zrównoważonego rozwoju i konwergencji gospodarek państw członkowskich Unii Europejskiej. Celem partii jest stworzenie silnej zjednoczonej Europy, opartej na solidarności; społeczeństwa obywateli we wspólnocie narodów; silnej Grecji w humanistycznej Europie[86].

Dalej mowa jest o suwerenie (lud) i szeroko rozumianej demokracji (parlamentarnej i samorządowej). Władza sądownicza powinna być uniezależniona od partii i polityków, a prawo – mądre i sprawiedliwe. W kwestii równości i sprawiedliwości społecznej ND opowiada się za merytokracją, która stanowi istotę pojęcia równości,

[85] Ibidem.
[86] Ibidem.

ponieważ ułatwia rozwój każdej indywidualnej osobowości. Nowa Demokracja akceptuje wolną konkurencję pod warunkiem, że wspomaga ona a nie szkodzi społeczeństwu. Wolna konkurencja oznacza odrzucenie nierówności i niesprawiedliwości społecznej, tak jak wolność oznacza odrzucenie anarchii. Na zasadach wolności, równości i solidarności musi opierać się także dożywotnia opieka zdrowotna, której jakość (zarówno w placówkach publicznych i prywatnych) powinna być gwarantowana przez państwo.

Grecja potrzebuje nowego modelu państwa opiekuńczego, który zapewni równość w życiu, równy udział oraz równą ochronę. Nowa Demokracja dąży do ludzkiego szczęścia, które zależy od jakości i standardu życia. Gospodarka i rozwój ekonomiczny nie jest celem samym w sobie, lecz musi służyć szczęściu ludzi, jak również moralnemu, duchowemu i estetycznemu ubogacaniu Greków. Zrównoważony wzrost należy osiągnąć poprzez zharmonizowanie gospodarki z ekologią i poprzez wcielenie ochrony środowiska w proces podejmowania decyzji ekonomicznych. „Sprzeciwiamy się niepohamowanemu kapitalizmowi, który stwarza niesprawiedliwość społeczną. Sprzeciwiamy się również gospodarce kontrolowanej przez państwo, która oprócz niesprawiedliwości społecznej prowadzi do opóźnienia rozwojowego i regresji. Nie jesteśmy partią ani socjalistyczną ani neoliberalną."[87] – czytamy w programie. W tym tonie wypowiada się także o prywatyzacji i interwencji państwowej. Państwo musi regulować i nadzorować ogólne ramy i zasady aktywności gospodarczej, stąd też interwencja państwa ma przywracać wolną konkurencję, lub usuwać niedobory rynkowe. Interwencja ma polegać raczej na regulowaniu rynku poprzez zmianę przepisów i tworzenie ram dla działalności gospodarczej obywateli. ND odrzuca państwo „dominujące" i walczy o państwo, które będzie „sługą obywateli". Administracja musi być mała, ale efektywna. Państwo musi być prawe, sprawiedliwe i zdecentralizowane. Partia jest przeciwna prywatnemu kapitałowi, zyskującemu władzę polityczną.

Ostatnie dwa punkty traktują o Nowej Demokracji i jej ideologii. Aby zbudować nowe społeczeństwo należy dokonać pokojowej rewolucji na drodze demokratycznej. Dokonać tego ma ND, która opowiada się za „radykalnym liberalizmem". „«Liberalizm» wyraża filozofię naszej partii, zaś «radykalny» – jej reformistyczny i modernistyczny charakter. Dlatego też Nowa Demokracja nie jest partią konserwaty-

[87] Ibidem.

zmu, lecz partią postępu i sprawiedliwości społecznej”[88] – czytamy w programie. „Radykalizm” uwypukla charakter liberalizmu, wolnego od ograniczeń i dogmatyzmu. Wskazuje również na gotowość do stałej odnowy i reformy, nigdy nie zapominając o interesie publicznym i narodowym. ND chce być partią całego narodu, dlatego odmawia przypisania jej do jakiejkolwiek klasy i potępia politykę walki klas. Sama partia określa się jako partia radykalnej modernizacji, która odrzuca dogmatyzm; jest partią demokratyczną (nie wodzowską); partią ludzi. Pragnie działać ramię w ramię z poinformowanym obywatelem, dlatego opowiada się za swobodnym dostępem do informacji i jest przeciwko monopolowi bądź koncentracji środków masowego przekazu w kilku rękach.

* * *

Jak wynika z powyższej analizy obecna Nowa Demokracja nie ma programu, który pozwoliłby zaklasyfikować ją do prawicy lub lewicy. Jest to kompilacja idei konserwatywnych, neoliberalnych i socjaldemokratycznych. Wydaje się jednak, że przypadek greckiej ND nie jest odosobniony – podobne problemy z samoorientacją ma wiele (jeżeli nie większość) partii w Europie i na świecie, zarówno w państwach o ugruntowanej demokracji, jak i, a może nawet przede wszystkim, w państwach po lub w trakcie tranzycji. Przyszłość ND zależy od sukcesów gospodarczych. Grecja to najbiedniejszy kraj „starej Unii”. Jeżeli rządzącej prawicy uda się przeprowadzić reformy, to sukces ma zapewniony. Jeżeli jednak nastąpią nieprzewidziane okoliczności, to należy spodziewać się demonstracji biedniejącego społeczeństwa i przyspieszonych wyborów, które wygra lewica (PASOK oraz komuniści i anarchiści).

[88] Ibidem.

Nea Dimokratia – the history and future of the Greek Right

SUMMARY

The article contains a description of the history of the mainstream of the Greek right. The history starts in 1951 with the foundation of the Greek Rally by the marshal Alexandros Papagos. The first election proved that although Greek society is of conservative beliefs, it does not become attached to parties but rather votes for charismatic leaders. After Papagos' death, Konstantinos Karamanlis took up the duties of the prime minister as well as the leader of the Right and, in 1956, transformed the Greek Rally into the National Radical Union. Between 1967 and 1974 the power was in hands of the anticommunist military junta unequivocally associated with the Right and conservatism. After his return from exile in 1974, Karamanlis founded a new party – the New Democracy, which soon won parliamentary elections, governed the country until 1981 and became the only right-wing party. In the 80s, contrary to tendency in other western countries, power was held by the socialist PASOK. In 1985 ND changed its platform into a more liberal one and made an attempt to return to power, which happened in 1989. However, social discontent with economical reforms introduced by the New Democracy resulted in the party's defeat in the election of 1993. ND had to wait for restoration to power until 2004 when the new party leader, Kostas Karamanlis (the party founder's nephew), became the prime minister.

The author attempts to describe changes in the party's platform – their causes and effects. Finally, he analyses the latest ND's programme from the election campaign of 2007, which appeared to be successful for the right.